

ριστεί διὰ τὴν συμμετοχὴν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ γενικῶς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστήμης εἰς τὰς ἐορτὰς ἐπὶ τῇ ἑκατονταετηρίδι τῆς ιδρύσεως αὐτοῦ.

Ἡ *Γεωλογικὴ Ἑταιρεία τῆς Γαλλίας* προσκαλεῖ τὴν Ἀκαδημίαν, ὅπως συμμετάσχῃ εἰς τὰς τελετὰς ἐπὶ τῇ ἑκατονταετηρίδι τῆς ιδρύσεως αὐτῆς, κατὰ τὸ ἔτος 1930.

Ὁ κ. *Haney* γραμματεὺς τοῦ ἐβδόμου Διεθνoῦς Φιλοσοφικοῦ Συνεδρίου διαβιβάζει διὰ τῆς ἐν Λονδίνῳ πρεσβείας πρόσκλησιν πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν, ὅπως αὕτη ἀντιπροσωπευθῇ εἰς τὸ ἐν λόγῳ Συνέδριον συνερχόμενον ἐν Ὁξφόρδῃ κατὰ τὸ 1930.

ΚΑΤΑΘΕΣΙΣ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Ὁ *Γενικὸς Γραμματεὺς* παρουσιάζει τὰ πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν ἀποσταλέντα δημοσιεύματα.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΩΝ

ΕΛΛ. ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ.— Λικίνιοι, οἱ ἀγρίως κολάζοντες. (Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Λικινίου καὶ Μ. Κωνσταντίνου)*, ὑπὸ κ. *Ἰωάννου Καλιτσounάκι*.

Σχολιάζων ὁ Εὐστάθιος ἐν ταῖς εἰς Ὅμηρον παρεκδοαῖς τὰ ἐν ἀρχῇ τοῦ σ τῆς Ὀδυσσεΐας περὶ τοῦ Ἀρναίου ἢ Ἰρου λεγόμενα ἐπάγεται τὴν ἐξῆς παρατήρησιν (1834, 29): «Ἐς τοσοῦτον ὁ Ἰρος ἐπένετο, ὥς καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν κυρίου ὀνόματος ἐκπεσεῖν, ἀντικληρώσασθαι δὲ τὸ ἐκ τοῦ δυστυχήματος, καθότι πᾶσιν εἰς ἀγγελίαν χρήσιμος ἦν. Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὕστερον Ἴροι καὶ πάντες οἱ ἐπαιτοῦντες, καθὰ καὶ εἰλωτες οἱ δοῦλοι ἀπὸ τῶν ἐν τῷ κατὰ Μεσσηνίαν ἔλει Εἰλώτων, οἱ τοῖς Λάκωσιν εἶξαν δουλικῶς, καὶ ὥς οἱ τρυφηταὶ Σαρδανάπαλοι ἀπὸ τοῦ ὁμοίου Σαρδαναπάλου. Οὕτω δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Λικιν(ν)ίου, Λικίν(ν)ιοι καλοῦνται ἰδιωτικῶς οἱ ἀγρίως κολάζοντες¹».

* Ἀνεκoinώθη κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 6 Ἰουνίου 1929.

¹ Ἀμφότεροι οἱ τύποι *Λικίνιος* καὶ *Λικίνιος* ὑπῆρξαν πάντοτε ἐν παραλλήλῃ χρήσει ἰδὲ DITTENBERGER, *Römische Namen in griechischen Inschriften*, *Hermes*, 4, σ. 152. Τὸ κολάζειν ἐνταῦθα σημαίνει ἀπλῶς τιμωρεῖν, ἐκδικεῖσθαι. Δὲν ἔχει τὴν σημασίαν τοῦ τιμωρεῖν «ἐπὶ ἁμαρτήματι γινομένη πρὸς θεραπείαν» τ. ἔ. πρὸς σωφρονισμόν, ὥς διακρίνει τοῦτο τοῦ τιμωρεῖν ὁ

Ἐρωτᾶται τίνα παροιμιώδη ἄγριον *Λικίνιον* ἐννοεῖ ἐνταῦθα ὁ Εὐστάθιος. Ἄλλην τινὰ μαρτυρίαν σύγχρονον ἢ μεταγενεστέραν περὶ τοῦ πράγματος τούτου δὲν ἔχομεν, καθ' ὅσον ἐγὼ γνωρίζω.

Λικινίους εὐρίσκομεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι πολλοὺς. Ἦτο εὐρυτάτη ρωμαϊκὴ gens, ἐν ἣ κυρίως διέπρεπον οἱ Κράσσοι. Γνωστοὶ εἶναι οἱ κατ' ἀρχὰς ἀμφίρροποι ἀγῶνες τοῦ Λικινίου Κράσσου, ἵνα τοῦτον μόνον ἀναφέρω, πρὸς τὸν Περσέα καὶ ἡ σκληρότης καὶ ἀγροικία, ἣν ὁ Ρωμαῖος ἐκείνος στρατηγὸς ἐπέδειξε πρὸς τὰς ὑπ' αὐτοῦ χειρωθείσας Ἑλληνικὰς πόλεις, ὧν πολλὰς κατέσκαψε καὶ «τοὺς ἀλόντας ἀπέδοτο»¹.

Χαρακτηριστικὸν δὲ εἶναι ὅτι ἡ ἀγρία αὕτη συμπεριφορὰ τοῦ Λικινίου Κράσσου καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Ρωμαίους ἀπήρесе. Οὗτοι μάλιστα ἐπὶ τοσοῦτον ἐναντίον αὐτοῦ ἠγανάκτησαν, ὥστε «τόν τε Κράσσον ὕστερον ἐζημίωσαν χρήμασι καὶ τὰς ἐαλωκυίας πόλεις ἡλευθέρωσαν καὶ τοὺς πραθέντας ἐξ αὐτῶν καὶ εὐρεθέντας ἐν τῇ Ἰταλίᾳ τότε παρὰ τῶν ἐωνημένων αὐτοὺς ἐξεπρίαντο».

Ἀλλὰ δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐκ τῶν παλαιῶν τούτων Ρωμαίων ἐσώθη τοιαύτη τις ρῆσις δηλωτικὴ ἀγρίας σκληρότητας. Ἀπήχησις τοιούτων γεγονότων μετὰ τόσα ἔτη καὶ τοσαύτας περιπετείας τῶν χωρῶν τούτων, δὲν εἶναι πιστευτή. Πρέπει νομίζω τὸν Λικίνιον τοῦτον νὰ ἀναζητήσωμεν εἰς σχετικῶς πολὺ νεωτέρους χρόνους, καὶ ἐκ τῶν χρόνων τούτων νὰ ἐρμηνεύσωμεν καὶ αἰτιολογήσωμεν τὸ πρᾶγμα. Οὐδεμία κατ' ἐμὴν γνώμην δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τοῦ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβροῦ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου *Λικινίου*, ὡς τοῦτο θὰ προσπαθήσω νὰ ἀποδείξω.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ ἄρχεται νέα ἐποχὴ διὰ τὸ ἀχανὲς Ρωμαϊκὸν κράτος. Οἱ βάρβαροι καταπλημμυροῦσι καὶ ληστεύουσι αὐτὸ καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις, τὰ δὲ παρὰ τὸν Ρῆνον καὶ Ἰστρην σύνορα διατρέχουσι μέγαν κίνδυνον. Περίφροντις ὁ Διοκλητιανὸς διὰ τὸ κράτος καὶ διὰ τὴν ἰδίαν ζωὴν διώρισε συναύγουστον κατ' ἀρχὰς τὸν Μαξιμιανόν. Ἀλλεπάλληλοι συγκρούσεις, ἀναγορεύσεις νέων συναρχόντων, καθαιρέσεις καὶ φόνοι συναρχόντων εἶναι τὸ γνῶρισμα τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἥς τὸ μόνον φωτεινὸν σημεῖον ἀνευρίσκει ὁ ἐρευνητὴς εἰς τὴν ἀσφαλῶς

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Ρητορ., Α 10 (1369, 6, 12): διαφέρει δὲ τιμωρία καὶ κόλασις· ἡ μὲν γὰρ κόλασις τοῦ πάσχοντος ἐνεκά ἐστιν, ἡ δὲ τιμωρία τοῦ ποιούντος, ἵνα ἀποπληρωθῇ· πρβλ. καὶ Ἡθικ. Νικομ. γ 7, (1113, 6, 23). Ἡ διαφορὰ αὕτη δὲν τηρεῖται ἤδη καὶ παρὰ τοῖς παλαίσις· πρβλ. ΛΥΚΟΥΡΓ. κατὰ Λεωκρ. § 51. 71. ΞΕΝΟΦ. Κύρ. Παιδ. Α', 2, 6. Ἀπομν. Δ' 2, 29. ΠΛΑΤ. Πρωταγ. σ. 324, γ καὶ ἐκεῖ STALLBAUM-KROSCHALL κτλ. Περὶ τῆς διαφορᾶς ταύτης διέλαβε καὶ ὁ ΑΣΩΠΙΟΣ, Εἰσαγ. εἰς Ἑλλ. Σύνταξ. σ. 222, § 31, καὶ ὁ ΒΑΣΙΛΑΔΗΣ εἰς Δημοσθ. Φίλιππ. Α. 43. Ἄντι τοῦ κολάζειν εὐρίσκεται καὶ τὸ μέσον κολάζεσθαι· πρβλ. τὴν γραφὴν χειρογράφων τινῶν εἰς τὸ ἀνωτ. χωρίον τῆς Κύρ. Παιδ. Ξενοφ., καὶ ΘΟΥΚΥΔ. Γ', 40, 4, ΣΤ', 78, 1 καὶ Ἀριστοφ. Σφήκ. 406.

¹ Πρβλ. LIB. 43, 46. ΖΩΝΑΡ. 12, 22. ΠΟΛΥΒ. 27, 8. 30, 3.

πλέον προβαίνουσαν διάδοσιν τῆς νέας θρησκείας, τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸν ὅποιον οἱ νέοι ἄρχοντες ἠγείχοντο ἢ παρέδλεπον.

Τὸν Μάϊον τοῦ 311 ἀπέθανεν ὁ Γαλέριος. Οὗτος θεωρῶν πλέον τὴν ἐκρίζωσιν τοῦ νέου θρησκευματος ἀδύνατον εἶχεν ἐκδώσει «δόγμα βασιλικὸν» (ΕΥΣΕΒ. Ἔ. Ἰστ. 8, 17 1-11 ἐκδ. Schwartz), δι' οὗ ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς «ἵνα αὐθις ὥσιν Χριστιανοὶ καὶ τοὺς οἰκοὺς, ἐν οἷς συνήγοντο, συνθῶσιν οὕτως ὥστε μηδὲν ὑπεναντίον τῆς ἐπιστήμης αὐτοὺς πράττειν». «Κατὰ ταύτην (δὲ) τὴν συγχώρησιν τὴν ἡμετέραν ὀφείλουσιν τὸν ἑαυτῶν θεὸν ἔκτευειν περὶ τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας καὶ τῶν δημοσίων καὶ τῆς ἑαυτῶν». Ὁ Λικίνιος καὶ ὁ Μαξιμίνος δὲν ἠδύναντο νὰ συμφωνήσουν ὡς πρὸς τὴν κληρονομίαν τοῦ Γαλερίου, καὶ ὁ μὲν Μαξιμίνος ἐζήτησε καὶ προσεταιρίσθῃ τὸν Μαξέντιον, ὅτε κατ' ἀνάγκην ὁ Λικίνιος κατέφυγε πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον· τότε δὲ καὶ ἐσχεδιάσθη ἡ νύμφευσις τοῦ Λικινίου μὲ τὴν Κωνσταντίαν. (ΔΑΚΤΑΝΤ. 43, ΖΩΣΙΜ. Β' 17, 5). Ἐπῆλθεν εἴτα ὁ πόλεμος καὶ ἡ κατάνικησις τοῦ Μαξεντίου ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ βραδύτερον τοῦ Μαξιμίνου ὑπὸ τοῦ Λικινίου. Οὕτω λοιπὸν περὶ τὸ 312 μ. Χ. ὑπελείφθησαν μετὰ πολλὰς τῆς τύχης μεταβολὰς δύο μόνοι πανίσχυροι Αὐτοκράτορες, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ ἀπὸ Δακίας ὀρμώμενος Λικίνιος¹.

Εἶναι φυσικὸν ὅτι λέγει ὁ Ζωναράς (βιβλ. ΙΓ', κεφ. α') ὅτι συνέβη μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν δύο μόνοι αὐτοκρατόρων τοῦ Λικινίου ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τοῦ Κωνσταντίνου ἐν τῇ Δύσει, «ἐκάτερος τούτων τὸν ἕτερον ὑπεδλίετο». Τὰ αἷτια καὶ ὁ ἀκριβὴς χρόνος τῆς πρώτης αὐτῶν διαμάχης καὶ συγκρούσεως δὲν εἶναι ἐπαρκῶς γνωστά². Περὶ τῶν αἰτίων δυνάμεθα ἀσφαλῶς πῶς νὰ εἴπωμεν ὅτι ἦσαν πολιτικὰ καὶ οὐχὶ θρησκευτικὰ. Ὁ Εὐτρόπιος (Breviarium X, 5) καὶ ὁ Ζώσιμος (Β' 18)

¹ Πρβλ. ΣΩΚΡΑΤ. Ἰστορ. Ἐκκλησ., Α', Β' Migne, 67, στηλ. 36. EUTROPII, Breviarium ab urbe condita X, 4. Πρβλ. ἐκεῖ ὡς πρὸς τὰς διαφόρους ἀρχαίας πηγὰς τὴν μεγάλην ἐκδοσιν τοῦ συγγραφέως τούτου ὑπὸ τοῦ TZUSCHKE (ἐν Λειψία, 1796). Ἐκ νομισμάτων γνωρίζομεν τὸ πλῆρες ὄνομα τοῦ Λικινίου: Publius Flavius Claudius Galerius Valerius Licinianus Licinius, φέρεται δὲ ἐν αὐτοῖς τὰ ἐπιθετα pius, Augustus, felix, princeps providentissimus, fundator pacis, optimus princeps, liberator orbis.

² Τοὺς ἀγῶνας τοῦ Λικινίου καὶ Κωνσταντίνου βλέπε καὶ παρὰ ΧΕΡΤΖΒΕΡΓ ΚΑΡΟΛΙΔΗ, Ἰστορ. Ἑλλάδος ἐπὶ Ρωμ. Κυριαρχίας, 3, σ. 275 ἐξ. Πρβλ. καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ LECLERCQ «Constantin» ἐν τῇ 3 τόμῳ στήλῃ 2622-2695 τοῦ Γαλλικοῦ Dictionnaire d'archéolog. chretienne (ἐνθα εὐρίσκεται καὶ λεπτομερὴς βιβλιογραφία) καὶ τὸ ἄρθρον Constantinus τοῦ BENJAMIN παρὰ Pauly-Wissowa. Ἰδιαιτέρως πρβλ. MOMMSEN, ἐν Hermes, 32, σ. 44 καὶ 36, σ. 605. ED. SCHWARTZ ἐν Nachricht. der Gött. Ges. der Wiss., 1904, σ. 540 ἐξ. Πρὸς τοὺτοις ἰδὲ καὶ Comptes rendus de l'Académie des Inscript. Ἰούν. 1906, σ. 231 ἐξ., O. SEECK, Gesch. des Untergangs der antiken Welt, 1, σ. 166 ἐξ. καὶ 183. καὶ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ, Kaiser Licinius, ἐν Μονάχῳ, 1884, σ. 66.

ἐπιρρίπτουσι τὴν ἀρχικὴν αἰτίαν τῆς συγκρούσεως εἰς τὸν Κωνσταντῖνον, οἱ Χριστιανοὶ συγγραφεῖς εἰς τὸν Λικίνιον. Ἡ μελέτη τῶν σχέσεων Λικινίου καὶ Κωνσταντίνου εἶναι θέμα δυσχερὲς καὶ διὰ τὸν ἐρευνητὴν δυσάρεστον¹. Τοῦτο τὸ τραγικόν, δύναται τις νὰ εἴπῃ ἔχει ἡ ἱστορία τοῦ Λικινίου ὅτι εἶναι εἰς ἡμᾶς γνωστὴ κυρίως ἐκ χριστιανικῶν πηγῶν. Εἶναι εὐνόητον ὅτι ὁ Λικίνιος ἐν τῇ ἀγριότητι τοῦ ἐφρόντιζεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ πάντα ὅστις θὰ ἦτο ἐμπόδιον εἰς αὐτὸν ἢ καὶ εἰς τὸν (ἐκ δούλης τινός) υἱόν του *Λικινιανόν* νὰ ποιήσῃ ἐκποδών. Μονοκρατορίαν ὅμως οὐδέποτε διανοήθη ὁ Λικίνιος, διότι εἰς τοὺς πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον πολέμους τοῦ καθήρει μὲν τὸν ἀντίπαλον, ἀνηγόρευεν ὅμως πάντοτε ἄλλον συναύγουστον (ἰδὲ SEECK ἔ. ἀν. σ. 157 καὶ 180). Εἰς ψυχολογικοὺς λόγους πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν καὶ ἀνεύρωμεν τὴν ἐξήγησιν τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ φαινόμενοι κραταιότατοι συνάρχοντες ἠθέλησαν νὰ συμμαχήσωσιν ἐν Μεδιολάνῳ, ἵνα ἐξασφαλισθῶσιν ἀπέναντι ἀλλήλων, καὶ τὴν συμμαχίαν ταύτην πρὸς ἐξουδετέρωσιν πάσης τυχόν ἐν τῷ μέλλοντι γεννηθησομένης ἀντιζηλίας νὰ στερεώσωσι καὶ διὰ τῶν ἤδη σχεδιασθέντων συγγενικῶν δεσμῶν. Ὁ Λικίνιος ἔλαβεν ἐκεῖ ὡς σύζυγον τὴν ἑτεροθαλῆ ἀδελφὴν *Κωνσταντίαν* τοῦ Κωνσταντίνου. Ἀμφότεροι οἱ Αὐτοκράτορες κηρύττουσιν ἐν Μεδιολάνῳ (Μάρτ. 313) διὰ τοῦ περιφήμου ἐδίκτου των ἀνεξιθρησκείαν διὰ τε τοὺς Εἰδωλολάτρας καὶ τοὺς Χριστιανούς. Τὸ ἀδίκως ἀμφισβητούμενον τοῦτο ἐδικτον ἔχομεν (δύο ἄλλα προηγούμενα δὲν διεσώθησαν) καὶ δὴ Λατινιστὶ εἰς τὸν Λακτάντιον (mort. persecut., κεφ. 48, 2) καὶ Ἑλληνιστί, μὲ μικρὰς διαφοράς, εἰς τὸν Εὐσέβιον (Ἑκκλ. Ἱστορ., 10 κεφ. 5, 4). Διὰ τοὺς Χριστιανούς σημαίνει τοῦτο τὸ «ut daremus (ἡμεῖς οἱ Αὐτοκράτορες) et Christianis et omnibus liberam potestatem sequendi religionem quamquisque voluisset, quo quidquid est divinitatis in sede caelesti, nobis atque omnibus, qui sub potestate nostra sunt constituti, placatum ac propitium possit existere²» μεγάλην νίκην.

Σημειωτέον ὅμως ὅτι καὶ τὸ omnibus ἐκεῖνο δηλοῖ ὅτι καὶ ἡ θρησκεία χωρίζεται γενικώτερον τοῦ Κράτους, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον διὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἦτο πολὺ σπουδαιότερον παρὰ ἐὰν οὗτος ἀντικαθίστα ὡς ἐπίσημος

¹ Ὁ ἡμέτερος ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, 5 (ἐκδόσει πέμπτη) σ. 106 φαίνεται ἀποδίδων τὴν πρώτην σύγκρουσιν Κωνσταντίνου καὶ Λικινίου εἰς τὸ ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος «ἄνθρωπος ἐπίβουλος καὶ φθονερός» κατατροπώσας τὸν Μαξιμῖνον «προσέλαβεν ὑπέρογκον αὐξῆσιν δυνάμεως, ἣν ὁ Κ. ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ εἶδε δυσαρέστως νὰ προσλάβῃ ὁ Λικίνιος». Ὁ Παπαρρηγόπουλος καθ' ὅλον εἶπεν ἀμφιβάλλει πῶς νὰ κρίνῃ τὸν Κ. «ρέποντα μὲν ἤδη πρὸς τὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐνίσχυσιν καὶ προτίμησιν» ἀλλὰ ποιούμενον χρῆσιν «βασανιστηρίων, τὰ ὅποια ἄλλοτε ἐν ὀνόματι τῶν χριστιανικῶν παραγγελμάτων ἠγωνίζετο νὰ μετριάσῃ».

² Βλ. CONR. KIRCH, Enchiridion fontium hist. eccles., ἐν Φρεϊδούργῃ Βρ., 1914, σ. 197. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο κατὰ τὸν Seeck εἶναι ἔργον οὐχὶ τοῦ Κωνστ. ἀλλὰ τοῦ Λικινίου.

θηρησκεία τὴν Εἰδωλολατρείαν, ὅτε ἡ ἀντίδρασις αὐτῆς θὰ ἦτο μεγαλυτέρα. Ἡ ἐπίπλαστος φιλία ὁμως τῶν συγγενῶν δὲν κατίσχυσεν ἐπὶ πολὺ τῶν φιλοδοξιῶν των. Περιῆλθον εἰς σύγκρουσιν καὶ ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους. Ἀφορμὴν ἔδωκε πιθανῶς τὸ ζήτημα τοῦ Βασιανοῦ, τὸν ὁποῖον ὁ Κωνσταντῖνος ἤθελε νὰ ἐνσφηνώσῃ ὡς αὐτοκράτορα ἢ συνάρχοντα Ἰταλίας καὶ Ἰλλυρίας, διὰ νὰ χωρίσῃ καὶ ἐξασφαλίσῃ Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν. Τὸ ὅτι ὁ Λικίνιος κατεῖχε τὴν Ἰλλυρίαν δυναμένην νὰ χαρακτηρισθῇ ὑπὸ στρατιωτικὴν ἐποψιν ὡς ὁ πυρὴν τοῦ ὅλου Κράτους, ἦτο διὰ τὸν Κωνσταντῖνον πηγὴ διαρκοῦς ἀνησυχίας καὶ φθόνου. Ὁ Λικίνιος διὰ ἐπιβουλῆς ἐματαίωσε τὸ σχέδιον. Ἡ πρώτη μάχη ἐγένεε τῇ 8ῃ Ὀκτωβρίου 314 παρὰ τὴν Κίβαλιν τῆς κάτω Παννονίας (τὸ σημερινὸν Vincovce τῆς Σλαβονίας ἐν τῇ Γιουγκοσλαβίᾳ) ἐνίκησε δὲ μόλις καὶ μετὰ βίας ὁ καὶ προσωπικῶς ἀνδρείως πολεμήσας Κωνσταντῖνος τὸν Λικίνιον τραπέντα μὲν εἰς φυγὴν ἀλλὰ διὰ συλλογὴν νέων δυνάμεων καὶ νέαν ἀντίστασιν. Τὸν Νοέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους συνήφθη νέα κρατερὰ μάχη ἐν τῇ Campus Mardiensis ἢ Iarbiensis πλησίον τῆς Ἀδριανουπόλεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἐνίκησε μὲν πάλιν ὁ Κωνσταντῖνος ἀλλὰ προώρως σπεύδων εἰς καταδίωξιν τῶν ἡττηθέντων διέτρεξε μέγαν κίνδυνον κυκλώσεως ὑπὸ τοῦ Λικινίου καὶ Οὐάλεντος. Εὐπρόσδεκτος μετὰ τὰ τοιαῦτα γεγονότα ὑπῆρξεν ἡ αἴτησις τοῦ Λικινίου περὶ εἰρήνης (Exc. Vales. 18: Mestrianus legatus pacem petiit, Licinio postulante et pollicente se imperata facturum). Ὁ Λικίνιος διετήρησε τὴν Ἀνατολικὴν Ἀσίαν, Θράκην καὶ Αἴγυπτον, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος προσέλαβε τὴν Παννονίαν, Ἰλλυρίαν, Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα. Κοινὴ τῶν δύο Αὐτοκρατόρων προκήρυξις τῆς 1ης Ἰανουαρίου τοῦ 315 διεπίστωσεν εἰς τοὺς λαοὺς των τὴν σύναψιν τῆς εἰρήνης. Διῆλθον ἔπειτα ὀκτὼ σχεδὸν ἔτη σχετικῆς ἡσυχίας, καθ' ἃ ὁ Κωνσταντῖνος συνετέλεσε πολλὰς ἐκπολιτιστικὰς μεταρρυθμίσεις ἐν τῇ κράτει τοῦ αὐξάνων πάντοτε τὴν δυνάμιν του καὶ λαμβάνων ἱσχυρὰ μέτρα κατὰ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν. Δις ἐώρτασε τὰ decennalia τῆς ἀρχῆς του. Προληπτικῶς τῇ 25 Ἰουλίου 315 καὶ εἶτα πάλιν τῇ 25 Ἰουλίου 316. Τὸ 322 ὁμως σημειοῖ σπουδαῖον καὶ τελικὸν δύναται τις νὰ εἴπῃ σταθμὸν εἰς τὰς σχέσεις τῶν δύο αὐτοκρατόρων. Ποία ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ τῆς συγκρούσεώς των δὲν εἶναι γνωστόν¹. Αἱ χριστιανικαὶ πηγαὶ παραδίδουσιν ὡς ἀφορμὴν τοὺς διωγμοὺς τοῦ Λικινίου κατὰ τῶν Χριστιανῶν, οἵτινες κυρίως ἐπετάθησαν ἀπὸ τοῦ 321, τὰ Excerpta Valesiana ὁμως (§ 20) ἀποδίδουσι τὸν πόλεμον εἰς τὸ ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἀποκρούων ἐπιδρομὰς τῶν Γόθων παρεβίασε τὰ σύνορα τοῦ Λικινίου, τοῦτο δὲ θεωρήσας οὗτος προσβολὴν ἐκήρυξε κατ' ἐκείνου τὸν πόλεμον. (Ζώσιμ. Β, 21. Exc. Vales. 5, 21). Ὁ Κωνσταντῖνος ὁμως vir ingens et omnia efficere nitens, quae

¹ πρβλ. HERMANN SCHILLER, Geschichte der römischen Kaiserzeit, 2, ἐν Γόθῳ, 1887, σ. 193 καὶ E. STEIN, Geschichte des spätrömischen Reiches, 1, ἐν Βιέννῃ, 1928, σ. 159.

animo praeparasset (Εὐτροπ.) σπεύδων πρὸς τὴν μονοκρατορίαν καὶ βλέπων ὅτι ἀργὰ ἢ γρήγορα τὰ πράγματα ὠθοῦσιν αὐτὸν εἰς τὴν τελειωτικὴν κρίσιν τοῦ ἀγῶνος αὐτοῦ πρὸς τὸν Λικίνιον, πιθανὸν νὰ μὴ ἐπολυπραγμόνησῃ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐξεύρεσιν τυπικῆς αἰτίας τοῦ ἀγῶνος τούτου. Ὁ Λικίνιος καὶ κατὰ τὴν νέαν σύγκρουσιν ἡττήθη ἐπανειλημμένως, ὀριστικῶς δὲ περὶ τὴν Χρυσόπολιν τῆς Βιθυνίας τὸ ἐπίνειον τῆς Χαλκηδόνος, τῇ 18 ἢ 20 Σεπτεμβρίου 324¹, ὁπόθεν κατέφυγεν εἰς τὴν πλησίον κειμένην Νικομήδειαν. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ καταφθάνει καὶ πολιορκεῖ αὐτὸν ὁ Κωνσταντῖνος. Οὐδεμίαν σωτηρίαν βλέπων παραδίδεται εἰς τὸν ἔλεον τοῦ νικητοῦ, ὁ ὁποῖος χαριζόμενος πάντως εἰς τὴν ἀδελφὴν του καὶ παραβλέπων τοὺς γογγυσμοὺς τοῦ στρατοῦ του περιορίζεται μόνον εἰς τὸ νὰ ἀποστείλῃ αὐτὸν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην διὰ νὰ ἐγκαταδιώσῃ ἐκεῖ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον φαίνεται («βραχὺν διαλιπὼν [δ Κ.] χρόνον χάριν εὐπρεπειας» λέγει ὁ Ζώσιμος, Β' 28, 1-3, ὁ ὁποῖος καὶ πικρῶς παρατηρεῖ ὅτι «μετ' οὐ πολὺ τοὺς ὄρκους ἐπάτησεν, ἦν γὰρ τοῦτο αὐτῷ σύνηθες») ὅτι ἡλλάξε γνώμην καὶ διέταξε καὶ ἐφρονεύθη ἐκεῖ τῷ 325².

Ἄς μοι ἐπιτραπῇ νὰ ἐνδιατρίψω ἐνταῦθα καὶ νὰ διαφωτίσω ἐπὶ τῇ βάσει καὶ τῶν σπουδαιοτέρων ἐργασιῶν τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν, ἀλλὰ πρὸ παντὸς τῶν ἐλλήνων καὶ λατινικῶν πηγῶν, αἵτινες εἶναι μὲν πολλαὶ ἀλλὰ καὶ λίαν συγκεχυμέναι, δύο σημεῖα τῆς ἱστορίας Λικινίου καὶ Κωνσταντίνου. Πρῶτον μὲν τὸ ζήτημα τῶν ἐν τῇ ἀρχῇ βλέψεων καὶ ἀμοιβαίων σχέσεων, ἐξ ὧν ἐπὶ τέλους προέκυψε καὶ ὁ θάνατος τοῦ πρώτου, καὶ δεύτερον πόθεν ἔχει τὴν ἀρχὴν ἡ παροιμιώδης, ὡς εἶδομεν, ἀγριότης τοῦ Λικινίου καὶ τίνες οἱ ἀνάδοχοι τῆς παροιμίας ταύτης.

Πολλοὶ τῶν παλαιῶν συγγραφέων παραδίδουσιν ὅτι ὁ Λικίνιος μένων ἐν Θεσσαλονίκῃ ἤρξατο ἄλιν κακὰ κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου μηχανώμενος καὶ σκευωρῶν, ἀφοῦ ὡς γενικὸς χαρακτηρισμὸς τῆς πολιτείας του πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον λέγεται ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου (ἐν τῷ βίῳ Κωνσταντ., 1, κεφ. 50, ἐκδ. Heikel) ὅτι «ὡς ἐπὶ τοῖς πρώτοις ἡλίσκετο ἐπὶ δευτέρας ἀπάτας ἐχώρει».

¹ Ὡς ἔτος τῆς τελειωτικῆς συγκρούσεως Κωνσταντίνου καὶ Λικινίου ἐθεωρεῖτο ἄλλοτε ὑπὸ σπουδαίων ἐρευνητῶν (TILLEMONT, MOMMSEN ἐν *Hermes*, 32, σ. 538, 33, σ. 545, DURUY, E. SCHWARZT *Gött. Nachr.*, 1904, σ. 542 ἐξ., καὶ ἄλλων) τὸ 323. Ὁ SEECK ὑπεστήριξε τὸ 324 (πρβλ. τὸν Anhang εἰς τὸν 1 τόμ. σ. 511), τοῦτο δέ, παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Mommsen, ἀπέδειξαν ἤδη ὀρθὸν καὶ εὐρήματα παπύρων' πρβλ. κυρίως P. JOURGUET, En quelle année finit la guerre entre C. et L. ἐν τοῖς *Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 1906, σ. 231 ἐξ. καὶ E. PEARCE, *The Engl. Historical Review*, 1909, 24 σ. 1-17. Χρονολογικὰς καὶ ἄλλας εἰδησεις βλέπε καὶ παρὰ OTTO SEECK, *Regesten der Kaiser und Päpste* (311-476 μ.Χ.) εἰς τὰς σχετικὰς χρονολογίας.

² Τὸ ἔτος τοῦ θανάτου του γνωρίζομεν οὕτω ἀκριβῶς· τὸ ἀκριβὲς ἔτος τῆς γεννήσεώς του (250 μ.Χ.) δὲν εἶναι γνωστόν. Ὁ ΕὐΣΕΒΙΟΣ, 'Ε. 'Ι., 10, 8, 13, καλεῖ αὐτὸν ἐσχατόγηρον' πρβλ. καὶ GÖRRES ἐν *Philologus*, 36, 1876-77, σ. 622-627 (καὶ ANTONIADES ξ. ἀ., σ. 40).

Ἀναφέρω συντόμως ἐνταῦθα πῶς αἱ κυριώταται τῶν πηγῶν, ἃς ἔχομεν, (ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ ἀλλήλων ἐξαρτώμεναι) ἀναφέρουσι καὶ δικαιολογοῦσι τὴν θανάτωσιν τοῦ Λικινίου. Ὁ Εὐσέβιος παραδίδει ὅλως ἀορίστως (β. Κωνστ., 2, 18) «εἶτα αὐτὸν τὸν θεομιστῇ (Λ.) κάππειτα τοὺς ἀμφ' αὐτὸν νόμφ πολέμου διακρίνας τῇ πρεπούσῃ παρεδίδου τιμωρίᾳ, ἀπήγοντό τ' αὐτῷ τυράννῃ καὶ ἀπώλλυντο τὴν προσήκουσαν ὑπέχοντες δίκην οἱ τῆς θεομαχίας σύμβουλοι». Ὁ συνεχιστὴς τοῦ Εὐσεβίου, ἀλλὰ τούτου εἰλικρινέστερος καὶ κριτικώτερος Σωκράτης (κεφ. γ'. καὶ δ'). λέγει λεπτομερέστερον ὅτι ὁ Λικίνιος «πρὸ ὀλίγου ἡσυχάσας, ὕστερον βαρβάρους τινὰς συναγαγὼν ἀναμαχέσασθαι τὴν ἤτταν ἐσπούδαξε· τοῦτο γνοὺς ὁ βασιλεὺς ἀναιρεθῆναι αὐτὸν προσέταξε· καὶ κελεύσαντος αὐτοῦ ἀνῆρέθη». Ὁ Σωζομενὸς παρατηρεῖ ἀπλῶς (Α', κεφ. 8 στήλ. 876 Migne) ὅτι «ἐπολέμησαν (ἐν Βιθυνίᾳ) πρὸς ἀλλήλους, Λικινίος τε καὶ Κωνσταντῖνος. Τοσαύτῃ δὲ θεῖα ροπή ἐχρήσατο Κ. ὡς κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν κρατῆσαι τῶν ἐναντίων· ἀποβαλόντα δὲ Λ. τὸ πεζὸν καὶ τὸ ναυτικόν, ἑαυτὸν ἐν Νικομηδεῖα προδοῦναι, καὶ ἰδιώτην ἐπὶ τινα χρόνον διαγαγεῖν ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ κεῖσε ἀναιρεθῆναι. Ἄνδρα τὰ πρῶτα τῆς ἡγεμονίας, ἐν πολέμοις καὶ τοῖς ἄλλοις εὐδοκιμώτατον γενόμενον». Καὶ ὁ Γεώργιος Μοναχός, σ. 501 (ἐκδ. de Boor), ὅτι «πάλιν δὲ νεωτερίζοντος αὐτοῦ καὶ ὅπλων ἀπτομένου προστάξαντος Κωνσταντίνου ἀνῆρέθη». Ὁ Θεοφάνης (I, 20) ἀντλῶν ἐκ τοῦ Σωκράτους λέγει ὅτι «βαρβάρους μισθωσάμενος νεωτερίζειν ἤμελλεν· τοῦτο προγνοὺς ὁ πρῶτος Κωνσταντῖνος διὰ ξίφους τοῦτον ἀποτιμηθῆναι ἐκέλευσεν». Ὁ Θεοδ. Μελιτηνὸς (σ. 61, ἐκδ. Tafel) ὅτι «τὸ ζῆν χαρίζεται (ὁ Κ.) ἐν ἰδιωτικῷ σχήματι αἰρετισαμένου Λικινίου ἀπελθεῖν ἐν Θεσσαλονίκῃ. Κάκεισε ταραχὰς ποιήσας ἀνῆρέθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ». Ἐκτενέστερος πάντων καὶ πλουσιώτερος εἰς λεπτομερείας εἶναι ὁ πολὺ μεταγενέστερος Ζωναρᾶς. Οὗτος παραδίδει, 13, κεφ. α', ὅτι ὁ Λικίνιος ἡττηθεὶς τελειωτικῶς διέτριβεν ἰδιωτεύων καὶ ἐν σχήματι ἰδιωτικῷ (ὡς ἀπλοῦς λοιπὸν πολίτης, ὡς λέγεται σήμερον) ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἀλλ' ὅτι οἱ στρατιῶται ἡτιῶντο «τὸ σφῆζεσθαι τὸν Λικ. ἄπιστον φανέντα πολλάκις καὶ παραδᾶτην τῶν συνθηκῶν». Ἀνετέθη λοιπὸν ἡ περὶ τούτων βουλὴ δι' ἐπιστολῆς τοῦ Κωνσταντίνου εἰς αὐτὴν τὴν Σύγκλητον. Αὕτη δὲ ἐνδώσασα εἰς τὴν ἀπαίτησιν τῶν στρατιωτῶν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς τὸν φόνον τοῦ Λικ. ἐν Θεσσαλονίκῃ ἢ πλησίον πρὸς τῶν Σερρῶν. Ἡ δευτέρα παραλλαγὴ περὶ τοῦ φόνου τοῦ Λικ. κατὰ τὸν αὐτὸν Ζωναρᾶν εἶναι ὅτι ὁ Λικίνιος οὐδὲ ἐν Θεσσαλονίκῃ διατρίβων ἡρέμει ἀλλ' ἐμελέτα τυραννίδα. «Τοῦτο γνοὺς ὁ βασιλεὺς Κωνστ. ἔστειλε τοὺς αὐτὸν ἀναιρήσοντας». Ὁ Εὐτρόπιος, Brev. X, κεφ. 6, λέγει σαφῶς ὅτι *victus apud Nicomediam se dedidit et contra religionem sacramenti Thessalonicae privatus occisus est*. Τέλος τὰ *Excerpta Vales.* § 29 *Ne iterum (ὁ Λικ.) depositam purpuram in perniciem rei publicae sumeret, tumultu militari exigentibus in Thessalonica iussit (ὁ Κωνστ.) occidi*».

Δύναται τις νὰ ἀμφιβάλλῃ ἂν ὁ Λικίνιος οὕτω τεταπεινωμένος μετὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους ἤττας καὶ τὴν ἐγκάθειρξίν του, οὕτως εἰπεῖν, ἐν Θεσσαλονίκῃ, εἶχε διὰ-θεσιν νὰ ὑποκινῇ ἀσκόπους ταραχάς, καὶ δὲν θὰ ἦτο εὐχαριστημένος πλέον ἂν καὶ τὴν ζωὴν του μόνον θὰ ἠδύνατο νὰ σώσῃ. Φαίνεται δ' ὅμως ὅτι οὗτος ἦτο καὶ ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ ἐπίφοβον ἐμπόδιον εἰς τὰ σχέδια τοῦ Κωνσταντίνου. Εἶναι χρόνοι καθ' οὓς οἱ φόνοι καὶ αἱ δολοφονίαι τῶν συναρχόντων εἶναι ἔργον ἀτιμώρητον καὶ ἔργον προνοίας. Εἶναι γνωστόν, καὶ τοῦτο ἦτο καὶ τότε οὐχὶ ἄγνωστον, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τὸ 314 ἐπεδίωκε διὰ πολλοὺς λόγους (περὶ ὧν κατωτέρω) παντὶ τρόπῳ τὴν μονοκρατορίαν. Μετὰ τὴν νίκην του ἐν Χρυσόπολει εἶχε κατὰ βάθος ἀποφασίσει πλέον τὴν τύχην τοῦ γαμβροῦ του καὶ ἡ ἀναβολὴ τῆς θανατώσεώς του θὰ ἐγένετο, ὡς ἐλέχθη, ἕνεκα τῶν ἱκεσιῶν τῆς ἀδελφῆς του. Τὴν εὐκολον ταύτην εἰκασίαν διαπιστοῦσι καὶ τὰ Excerpta Valesiana § 28 καὶ λεπτομερέστερον ὁ Ζωναρᾶς (ΙΓ, α') ὁ ὁποῖος μάλιστα ἀναφέρει δύο ἱκετευτικὰς συγχωρήσεως πρεσβείας τῆς Κωνσταντίας πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον. Ἐπειράθη φαίνεται καὶ μετὰ τὴν παρὰ τὴν Χρυσόπολιν ἤτταν τοῦ Λικ. νὰ πείσῃ τὸν Κ. «τηρηθῆναι τῷ Λικ. τὴν ἀρχὴν» ἀλλ' ὅμως ἡ Κωνσταντία «οὐκ ἔσχηκε πρὸς τοῦτο τὸν ἀδελφὸν κατανεύοντα» ἀλλὰ μόνον «περὶ τῆς Λικ. σωτηρίας ἔπεισε τὸν ὁμαίμονα». Ὁ Εὐσέβιος, εἶδομεν, σιγᾷ περὶ τούτων. Καίπερ προστατευόμενος αὐτῆς ὧν¹ ἄπαξ μόνον εἶδον νὰ ἀναφέρῃ αὐτὴν καὶ δὴ ἐν τῷ βίῳ Κῶνστ. 4, 38, ἐκεῖ ἔνθα κάμνει λόγον περὶ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ πόλεως Κωνσταντίας, ἣτις «ἀπεφάνη μὲν πόλις, ὃ μὴ πρότερον ἦν, ἤμειψε δὲ τὴν προσηγορίαν ἐπωνύμῳ κρείττονι θεοσεβοῦς ἀδελφῆς βασιλέως².

Κυμαινομένη λοιπὸν ἡ Κωνσταντία μεταξὺ ἀδελφοῦ μεγαλοφυοῦς καὶ πανισχύρου ἅφ' ἑνός, ἅφ' ἑτέρου δὲ συζύγου ἐπίσης ὑπερόχου διωκομένου δὲ καὶ διὰ τοῦτο, διόλου παράδοξον, βυσοδομοῦντος, θὰ ἐπάλαιε μέγαν ψυχικὸν ἀγῶνα ἐν τῇ ἀφοσιώσει τῆς πρὸς τὸν σύζυγον καὶ ἐν τῇ ἀγάπῃ τῆς πρὸς τὸν ἀδελφόν.

Ἄς ἐξετάσωμεν τῶρ μετὰ τὴν κεφαλαιώδη ταύτην ἐπισκόπησιν τῶν σχέσεων Κωνσταντίνου καὶ Λικινίου τὸ ἕτερον ζήτημα, εἰς τί δηλ. συνίστατο αὕτη ἡ παροϊμώδης ἀγριότης τοῦ Λικινίου, ἕνεκα τῆς ὁποίας καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομά του ἀπέδῃ ταυτόσημον πρὸς τὸ σκληρὸς καὶ ἄγριος³.

¹ Πρὸλ. K. MÜLLER, Kirchengeschichte, ἐκδ. Β', 1, σ. 380 καὶ σημ. 1, καὶ W. MOELLER-SCHUBERT, 1, 1902, σ. 419.

² Τὸ «θεοσεβοῦς» ὡς κεῖται, πιθανῶς ἐπίτηδες, δύναται νὰ ἀναφέρεται καὶ εἰς τὴν Κωνσταντίαν καὶ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον.

³ Ἡ φράσις *Λικινίου ἀγριώτερος*, ἡ ὁποία πάντως θὰ ἐλέγετο κατὰ ταῦτα, ὑπενθυμίζει ἡμᾶς τὰς παλαιὰς ἐκεῖνας φράσεις προεχύτερος (ἢ ἀρχαιότερος) Κρόνου (ΑΡΙΣΤΟΦ., Ὀρν. 469. ΠΛΑΤ. Συμπ. 195, β. Πολυδ. Β' 16 κέξ. Κρόνους καθ' ὅλου εἰπεῖν ἐκάλουν οἱ παλαιοὶ τοὺς ἀρχαιστρόπους

Ἡ περὶ τὸν Κωνσταντῖνον διαχυθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας αἶγλη καὶ δόξα ὡς προστατεύσαντα τὸν Χριστιανισμόν — παλαίοντα ἀληθῶς τότε μέγαν ἀγῶνα — συνετέλεσεν ἀναμφιβόλως, ἵνα παρὰ πολλοῖς τῶν συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων τῶν χρόνων ἐκείνων τὸ ὄνομα τοῦ Δικινίου (vir egregius Εὐτροπ. X, 6) πολλαχῶς ὑποτιμηθῇ, περιφρονηθῇ καὶ διασυρθῇ. Κρίνω ἄξιον νὰ παρενθέσω

ἢ ἀρχαιοπινεῖς, εὐγενέστερος Κόδρου (Σουῖδ.), Ἰαλέμου ψυχρότερος «παροιμία ὡς εἰ τις εἴποι γυνώτερος τοῦ κακοδαίμονος» (Paroem. Gr. ἐκδ. LEUTSCH καὶ SCHNEIDEWIN, 1, σ. 95, πρβλ. καὶ ΕΥΣΤΑΘΙΟΝ 636, 60, ΣΟΥΪΔΑΝ καὶ ΗΣΥΧΙΟΝ), Κοροΐβου ἡλιθιώτερος «τοῦτον ἀναίσθητόν φασι γέγονε, ὡς τὰ κύματα τῆς θαλάσσης ἀριθμεῖν» Paroem. κτλ. ἔ. ἀν. σ. 101· ἰδὲ καὶ ΕΥΣΤΑΘΙΟΝ, 1669, 46, καὶ κανθάρου σοφώτερος «ἐπὶ τῶν πονηρῶν καὶ κακούργων» Ζηνοβ., 4, 65. Γνωστόν πρὸς τοῦτοις εἶναι ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν *Ναρκίσσους* «τοὺς ἀμύθητον κάλλος ἔχοντας». (ΕΥΣΤΑΘ. 266, 7), *Σαρδαναπά(λ)ους* τοὺς τρυφηλοὺς, τοὺς ἀπάσης ἀκολοιᾶς καὶ τρυφῆς δοῦλους» ΗΣΥΧ., *Κροίσους* τοὺς πλουσίους (ΛΟΥΚ., Ἀχιλλ. Τάτ. Ἑρωτικ. 6, 12), *Τίμωνας*, τοὺς μισανθρώπους, ἀπὸ τοῦ Τίμωνος «τοῦ μισοῦντος πάντας ἅμα θεοὺς καὶ ἀνθρώπους» (ΛΟΥΚ. Τίμ. κφλ. 34), διὸ καὶ ὁ Προμηθεὺς καλεῖται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφ., Ὀρν. 1549, *Τίμων καθαρός*, ὡς μισῶν τοὺς θεοὺς. Ἡ δὲ φράσις *ζῶ Τίμωνος βίον* ἐσήμαινε ζῆν μακράν τῶν οἰκείων καὶ φίλων, κα πολυθρύλητον ἦτο τὸ *Τιμώνειον* τοῦ Ἀντωνίου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (ΣΤΡΑΒ. 794). Μνημονευτέον πρὸς τοῦτοις ὅτι οἱ παλαιοὶ τοὺς μοχθηροὺς τὸ ἦθος ἀνθρώπους ἐκάλουν *Φρυωνόδας* («Φρυωνόδας ἄλλος» παρ' ΑΡΙΣΤΟΦ. Θεσομφ. 861 ἐνθα ἰδὲ Blaydes), *Εὐρυβάτας* δὲ (ἢ *Εὐρυβάτους*) τοὺς πονηροὺς (καὶ ἐκ τούτου ρῆμα *εὐρυβατεύεσθαι* ΕΥΣΤΑΘ. 1864, 10. ΣΟΥΪΔ. καὶ ΗΣΥΧ.) καὶ *Ἰκκους* τοὺς ἀθλητὰς ἢ τοὺς ἀπερίττως δειπνοῦντας (ΕΥΣΤΑΘ. εἰς Διον. Περιηγ. 376 πρβλ. καὶ WILH. SCHULZE, Quaest. Ep. 80 σημ. 3). Σημειωτέον πρὸς τοῦτοις ὅτι *Μόλωνες* ἐκαλοῦντο οἱ πανυψηλοὶ τὸ ἀνάστημα, οἱ πολυμεγέθεις, (κατὰ τὸν Εὐστάθ. 1834, 27) πρβλ. ΑΡΙΣΤΟΦ. Βατραχ. 55 (ἐνθα λέγεται εἰρωνικῶς) καὶ τὴν εἰς τὸν στίχον σημείωσιν τοῦ Blaydes (σελ. 200), καὶ *Τήλεφοι* οἱ ἀδηφάγοι ἢ πολυφάγοι («δειπνεῖ δ' ἄφωνος Τήλεφος» Ἀλεξίς παρ' Ἀθηναίῳ 10,421 d). Περὶ σοφωτάτου ἀνθρώπου ἐλέγετο ἄνθρωπος *Θαλῆς* (Ἀριστοφ. Ὀρν. 1009 καὶ Νεφέλ. 180). Κωμικῶς δὲ μόνον εἶναι γνωστὰ τὰ Ὑπερθεμιστοκλῆς καὶ Ὑπερπερικλῆς. Ὁ Εὐστάθ., 353, 14, παραδίδει ὅτι καὶ Ἰδας ἐκάλουν τὰ ὑψηλὰ ὄρη ἀπὸ τῆς ἐν Κρήτῃ Ἰδῆς. (πρβλ. ἐκεῖ καὶ τὰ περὶ τοῦ Ἀχελφίου καὶ Ὠκεανοῦ λεγόμενα).

Καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῇ εὐρίσκεται τοιαύτη μεταφορικὴ χρῆσις κυρίων ὀνομάτων, εἰλημένων πρὸ πάντων ἐκ τῆς Γραφῆς ἢ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας. Οὕτω παραδ. χάριν *Εὐα* καλεῖται ἡ πονηρὰ ἢ δολία γυνή, *Καίς* ὁ κακόψυχος καὶ μοχθηρὸς ἄνθρωπος, *Δαλιδᾶ* ἡ σκληρὰ καὶ δολία γυνή, *Ἰούδας* ἢ *Πιλᾶτος* ὁ βασανίζων ἢ τυραννῶν τινα, *Καϊάφας* ὁ αἰσχροκερδὴς καὶ ἄδικος καὶ Ἄρειος (ἐν Μαδύτῃ) ὁ ἄπιστος καὶ ἀσπλαχνος. *Θεωνᾶς* ὁ ἄπιστος ἢ ἄδικος (Οἰνὴ τοῦ Πόντου Μαδύτῃ) ἢ ὁ λίαν ἄτακτος (Σάμφ), *Σαρδανάπαλος* ὁ ἄστατος (ἐν Μεσσηνίᾳ) ἢ ἀκατάστατος καὶ σπάταλος (ἐν Αἰγίῃ) (πρβλ. καὶ τὸ ἐν ἀρχῇ χωρίον τοῦ Εὐσταθίου). Ἐν Σύμῃ θεωρεῖται μεγάλη ὕβρις ἢ προσωνομία *Γερῶδης* (Ἡρώδης). Πρβλ. καὶ Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ, Διὰ τῆς Ἑλλ. Ἱστορ. καὶ τοῦ Ἑλλ. βίου, Ἀθῆναι, 1922, σ. 27. Περὶ Ἑθνικῶν Ὑθρεων ἔγραψεν ὁ μακαρίτης ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ ἐν τῇ Ἑστίᾳ τοῦ 1895, ἥτις διατριβὴ ἀνετυπώθη εἰς τὰς *Μικτὰς Σελίδας*, Ἀθῆναι, 1905, σ. 801-29, καὶ ὁ ΑΘΑΝ ΜΠΟΥΤΟΥΡΑΣ, Neugriechische Spottnamen und Schimpfwörter ἐν *Zeit. des Verein für Volkskunde*, 1914, σ. 162-175, συμπληρῶν τὰ τοῦ Λάμπρου.

ένταυθα τὸν σύντομον χαρακτηρισμὸν τοῦ Λικινίου ὑπὸ νεωτέρου ἱστορικοῦ τοῦ Hermann Schiller (ἐνθ. ἀν. σ. 195) «ὁ Λικίνιος ὑπῆρξεν ἐμπαθὲς ἄνθρωπος ἀπλοῦ καὶ ἀπερίττου νοῦ, ἐχθρὸς πάσης συγγραφικῆς ἐργασίας καὶ τῶν δικηγορικῶν τεχνασμάτων, ἀλλὰ δόκιμος στρατιώτης, ἐπιβάλλων εἰς τὸν στρατὸν πειθαρχίαν καὶ τάξιν, αὐστηρῶς κολάζων πάσας τὰς ὑπερβασίας καὶ τὴν καταπιεζομένην γεωργίαν ἐπιδιώκων μὲ πάντα τρόπον νὰ βοηθήσῃ καὶ προαγάγῃ. Τὰς ἀνατολικὰς συνηθείας τῶν εὐνούχων καὶ δούλων ἐμίσει, καὶ ἐξεργίζωσεν αὐτὰς ἐκ βάθρων. Παρὰ ταῦτα ἦτο φειδωλός, ἴσως πλεονέκτης, καὶ ἐφειδωλεύετο τὰ μέσα ἃ διέθετε, προφανῶς διὰ νὰ κατορθώσῃ ἀνωτέρους σκοποῦς»¹. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ πρεσβύτερος πλέον Λικίνιος, ἔξοχος κατ' οὐσίαν στρατηγός, μαθητὴς τοῦ Πρόδου καὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ, ἀγωνιζόμενος δύσκολον ἀγῶνα πρὸς τὸν μεγαλοφυῆ καὶ πανοῦργον αὐτοκράτορα καὶ μὴ δυνάμενος νὰ κατισχύσῃ τούτου, ἐξέσπασε (ἀποθανόντος καὶ τοῦ συνδέοντος ἀμφοτέρους τοὺς νικηφόρους συναυτοκράτορας Μαξιμίνου) μετὰ τὰς δύο πρώτας ἡττας του, κ ρίως τῇ 319 τὸ πρῶτον, μετὰ δὲ τὸ 321 φανερά πλέον, εἰς τοὺς Χριστιανούς, τοὺς προστατευομένους καὶ φίλους τοῦ Κωνσταντίνου, ἃν καὶ εἶχε παραχωρήσει εἰς αὐτούς τε καὶ εἰς τοὺς εἰδωλολάτρας ἀνεξιθρησκίαν. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι εἰς τὸν πόλεμον Μαξιμίνου καὶ Λικινίου, ὁ πρῶτος μετὰ τὴν ἡττάν του (30 Ἀπριλ. 303) ἐφόνευσεν ὅλους τοὺς ἱερεῖς καὶ μάντις τοῦ στρατοῦ του, οἱ ὅποιοι εἶχαν προείπει εἰς αὐτόν, ὀδηγοῦντα πολυαριθμότερον στρατόν, τὴν νίκην, ἐζήτησε δὲ νὰ ἐξιλεώσῃ τὸν θεὸν τῶν Χριστιανῶν, ἀνανεῶν καὶ ἐγκρίνων τὰ περὶ ἀνεξιθρησκίας ἐδικτά του. Τὸν θεὸν τῶν Χριστιανῶν ἐνόμιζε προστάτην τοῦ νικητοῦ Λικινίου, τοῦ ἤδη κηδεστοῦ τοῦ Κωνσταντίνου (ΕΥΣΕΒ. Ἐκκλ. Ἱστ. 10, 8). Διὰ τῆς νίκης ταύτης ὁ Λικίνιος γίνεται μονοκράτωρ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὡς ἤδη ἐν τῇ Δύσει ἦτο «μόναρχος» ὁ Κωνσταντίνος. Τὸ κατὰ τῶν Χριστιανῶν μῖσός του δύναται εὐκόλως νὰ ἐρμηνευθῇ. Ὁ Λικίνιος ἦτο κατὰ βάθος πρὸς τε τὴν Εἰδωλολατρείαν καὶ πρὸς τὸν Χριστιανισμόν τελείως ἀδιάφορος. Τὸ μῖσος μόνον τὸ ὅποῖον ἔτρεφε κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου μετέφερε καὶ κατὰ τῶν Χριστιανῶν, ἤθελε πρὸς τούτοις πάντως καὶ νὰ προσελκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν τοὺς εἰδωλολάτρας ἢ ἐθνικοὺς τοῦ κράτους, οἵτινες ἀπετέλουν τὸν σεβαστὸν ἀριθμὸν τῶν 70-80 ἑκατομμυρίων, τουτέστιν ἦσαν τὰ δύο τρίτα τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τοῦ Κράτους². Προέκειτο πλέον περὶ τῆς κατισχύσεως τοῦ ἐνός ἢ τοῦ ἄλλου, πρᾶγμα τὸ ὅποῖον θὰ συναπέφερε καὶ τὴν κατίσχυσιν τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης θρησκείας. Ἐπὶ τινὰ χρόνον ὁ Λικ., ἀσφαλῶς ἐκ πολιτικῶν ὁρμώμενος λόγων, ἠγνόησε τοὺς Χριστιανούς, τοῦλάχιστον

¹ Γενικώτερον χαρακτηρίζει τὸν Λικίνιον ὁ ERNST STEIN, *Geschichte* κτλ., σ. 145, ὡς τὸν «αἵματηρὸν φονέα τὸν παρέχοντα τὴν ἀνθρωπίνως ἀποκρουστικωτάτην φυσιογνωμίαν μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων τῆς ἐποχῆς του».

² V. SCHULTZE, *Der Untergang des Heidentums*, 1, σ. 59.

χιστον μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 314, καίπερ αὐτὸς ἐξακολουθῶν νὰ λατρεύῃ τὸν Μίθραν καὶ ἄλλους ἐθνικοὺς θεοὺς¹. Θρησκεία δι' αὐτὸν τὸν εὐφυέστατον μὲν πάντη δ' ὅμως ἀμόρφωτον, ἦτο ἡ στρατιωτικὴ τέχνη, εἰς ἣν ἐλλείπει ἄλλου εὐγενεστέρου ιδεώδους ἀφιερῶθη ψυχῇ καὶ σώματι. Ὑπὸ πολιτικὴν ἔποψιν ἦτο βεβαίως ἄριστος καιροσκοπός, ἐπαμφοτερίζων καὶ ὑποκρινόμενος συχνότατα², παρατηρῶν μακρόθεν τὴν διεξαγομένην πάλιν θρησκείας μακραίωνος, πρὸς νέαν καὶ ζωηράν θρησκείαν, ἀγωνιζομένην πρὸς τὴν ἀντίπαλον ἰσχυρῶς καὶ σὺν τῷ χρόνῳ κατισχύουσαν, βραδέως μὲν ἀλλὰ πάντοτε ἀσφαλῶς. Οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ὑπὸ ἔποψιν καιροσκοπικῆς πολιτικῆς ἦτο τεχνίτης πολὺ ἀνώτερος τοῦ Λικινίου. Κατὰ τὴν δευτέραν τὸν Νοεμβρ. τοῦ 314 σύγκρουσιν τοῦ πρὸς τὸν Λικινίον παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν διέγνω ὅτι οὗτος ἦτο ἀκόμη πολὺ ἰσχυρὸς καὶ ἐκλείσει ταχέως εἰρήνην πρὸς αὐτὸν προτείνας εὐνοϊκοὺς ὅρους. (πρβλ. SEECK, σ. 163 ἐξ.) Ὁ Κωνσταντῖνος ἐγνώριζε νὰ προχωρῇ περισκεμμένως, διὸ πρὸς τε τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ πρὸς τὸν Χριστιανισμόν. ἐφαίνετο μὲν ἀμερολήπτως πολλάκις πολιτευόμενος, πράγματι δ' ὅμως ἐκείνης μὲν βραδέως περιέκοπτε τὰ δικαιώματα, τούτου δέ, ἐπίσης βραδέως, ἠϋξάνεν αὐτὰ³.

Ἄλλ' ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἦτο καὶ ἀνὴρ τυχὸν ἱκανῆς παιδεύσεως⁴ βεβαίως δὲ ἀνωτέρας ἢ ὁ Λικίνιος πολιτικῆς εὐφυΐας. Παραλείπω τὰ παραδιδόμενα ὑπὸ τῶν συγγραφέων κακουργήματα ἀμφοτέρων καὶ πρὸς φίλους καὶ πρὸς οἰκείους, πρὸ τῶν ὁποίων φρίττει ὁ μελετῶν τὴν ἱστορίαν (ἰδὲ ΕΥΑΓΓ., Ἑκκλ. Ἱστορ., Γ' 40). Ἑλησμονήθησαν, διότι συνέφερε καὶ ἔπρεπε νὰ λησμονηθῶσιν. Ἡ πάλιν τῶν δύο τούτων

¹ Ὁ GÖRRES, *Licin. Chr. - Verf.*, σ. 5 ἐξ., νομίζει ὅτι τὸ πρῶτον τῷ 319 ἤρξατο ὁ Λικίνιος τοῦ διωγμοῦ κατὰ τῆς Ἑκκλησίας. Ὁ HARNACK, *Zeitschrift für Kirchengesch.*, 1876, σ. 145 ἐξ., θεωρεῖ τὸ ἔτος 316 ὡς ἀρχὴν τοῦ διωγμοῦ, ὁ δὲ HILGENFELD, *Zeitschrift für wiss. Theolog.*, 1876, σ. 161, ἀνευρίσκει τὰ πρῶτα ἔχνη κατὰ τὸ 316, πρὸς τὴν γνώμην δὲ ταύτην ἀπέκλινε μετὰ ταῦτα ὁ GÖRRES, *Zeitschrift für wiss. Th.*, 1877, σ. 217 ἰδὲ καὶ 239. Σημειωτέον ὅτι ὁ HILGENFELD παραδέχεται τὴν π λ ή ρ η ἐκρηξίν τοῦ διωγμοῦ μόλις κατὰ τὸ 321 ἔτος. Ἰδὲ EUSEBION, Ἑκκλ. Ἱστορ., βιβλ. 10, κεφ. 8, 10-19. Βίον Κωνσταντίνου, 1, κεφ. 52-54.

² Πρβλ. ΣΩΚΡΑΤΗΝ κεφ. γ' «Ἐπεὶ δὲ ταῦτα καὶ ἄλλα τυραννικῶς ποιῶν οὐδαμῶς Κωνσταντῖνον ἐλάνθανε ἔγνω τε ἐπὶ τούτοις χαλεπαίνοντα, πρὸς ἀπολογίαν ἐτρέπετο· καὶ θεραπέων αὐτὸν πλαστὴν φιλίαν ἐσπένδεδετο, πολλοὺς ὄρκους ὁμνῶς μηδὲν τυραννικὸν φρονήσειν ποτὲ· ἅμα τε ὁμνῶς καὶ ἐπιορκῶν»!

³ Χαρακτηριστικώτατα λέγει ὁ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΣ (Ἑκκλ. Ἱστορ., Ε' 21) ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος «τὸ μὲν τοῖς δαίμοσι θύειν παντάπασιν ἀπηγόρευσε τοὺς δὲ τούτων ναοὺς οὐ κατέλυσεν ἀλλ' ἀβάτους εἶναι προσέταξεν». Ἐδαπτίσθη παρ' ὅλα τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Μοναχοῦ, 2, 525, μόλις τῷ 337, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, ΕΥΣΕΒ. βίος Κωνστ., 4, 61-64, μόλις δὲ τῷ 324 ἀπέβαλε φανερά τὴν εἰδωλολατρείαν. Πρβλ. καὶ ὅσα λέγει ὁ V. SCHULTZE, *Der Untergang* κτλ. 1, σ. 64.

⁴ Πρβλ. NIESE, *Grundriss* κτλ. σ. 388.

ἀνδρῶν, ἡ πρὸς στιγμὴν μόνον φανεῖσα ἰσόρροπος, διεξήχθη διὰ πάντων τῶν μέσων, ὥς ἐκ τῶν περιστάσεων δὲ καὶ σχέσεων τῶν ἀγωνιζομένων θὰ παραμείνῃ μοναδικὸν παράδειγμα ψυχολογικῆς καὶ οὐχὶ ἡθικῆς πολιτικῆς. Ὁ Λικίνιος ἡσθάνετο πρὸς τὸν μέγαν αὐτοῦ γυναικάδελφον¹ ἀπέχθειαν πηγάζουσαν ἐκ φθόνου καὶ ἀδυναμίας, ὁ Κωνσταντῖνος σπεύδων διὰ πολλοὺς λόγους πρὸς τὴν μονοκρατορίαν («*principatum totius orbis adfectans*» ΕὐΤΡΟΠΙΟΣ, *Breviar.* X, 5) ἰδίᾳ μετὰ τὴν φωραθεῖσαν ἀπιστίαν τοῦ Βασσιανοῦ καὶ τοῦ Λικινίου, ἐθεώρει οἰονδήποτε συνάρχοντα ἐμπόδιόν του καὶ πάντα ὅπωςδῆποτε ὑποπτον ἐξαφανιστέον. Τὰ ἀπώτερα σχέδια τοῦ Κωνσταντίνου μὲ τὴν Ἐκκλησίαν δὲν διέγνωσε ὁ Λικίνιος². Ὁ Λικίνιος, φύσις στρατιωτικῇ ἀγρία καὶ ἐκδικητικῇ, δὲν ἠδύνατο νὰ φανῇ μετριοπαθὴς πρὸς νομιζομένους ἐχθρούς, ὥς φίλους ἄλλου, «ἐχθροὺς ἡγεῖτο τοὺς τῷ θεοφιλεῖ καὶ μεγάλῳ βασιλεῖ φίλους» (ΕὐΣΕΒΙΟΣ, β. Κωνστ., V, Α', 5'). Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι προέβη εἰς πλείστας κατὰ τῶν Χριστιανῶν αὐθαιρέσις καὶ εἰς διωγμὸν αὐτῶν, ὅστις ἦτο «θυλλοῦμενος ἐν ταῦτῳ καὶ ἀπέρρητος, ἐκρύπτετό τε τῷ λόγῳ καὶ ἔργῳ ἦν φανερός» (ΣΩΚΡΑΤΗΣ, κεφ. γ'). Προέκειτο περὶ πάλης δύο πολιτικῶν κόσμων, ἣτις θὰ ἔκρινε καὶ τὴν τύχην δύο θρησκειῶν. Καὶ ἀφοῦ ὁ ὀξυδερκέστερος Κωνσταντῖνος εἶχεν ἤδη προσεταιρισθῇ τοὺς Χριστιανούς, δὲν ὑπελείπετο εἰς τὸν Λικίνιον εἰμὴ νὰ ἔχῃ ἐξ ἀντιπαθείας μαζί του τὴν ἄλλην μερίδα, ἣτις ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἐφαίνετο καὶ πολυαριθμοτέρα. Οἱ διωγμοὶ του, οἱ προκληθέντες καὶ ἐκ τῶν ἀρειανῶν διαστάσεων καὶ ἐρίδων (πρβλ. SEECK, σ. 168 ἐξ.), εἶχον τοῦτο τὸ χαρακτηριστικὸν ὅτι δὲν ἐγίνοντο κυρίως τόσοι ἐκ κτηνώδους τῆς ψυχῆς διαθέσεως, ὥς οἱ διωγμοὶ τοῦ Καλλιγούλα, Καρακάλλα ἢ τοῦ Ἡλιογαδάλου, ἢ δὲν ἐγίνοντο θορυβωδῶς ὥς ἐπὶ Διοκλητιανοῦ, ἀλλὰ

¹ Ἡ Ἐκκλησία τὸν Κωνσταντῖνον ἀνηγόρευσε ἰσαπόστολον, (ἀποστόλων ἰσότημον. ἀπόστολον). Πότε καὶ πῶς ἐδόθη εἰς αὐτὸν ἡ ἐπωνυμία τοῦ Μεγάλου δὲν ἠδυνήθη ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἐξακριβώσω. Ἦδη ὁ ΘΕΟΦΑΝΗΣ ἀναφέρει ταύτην τὴν ἐπωνυμίαν (1, σ. 16, de Boor) «Τούτῳ τῷ ἔτει ὁ μέγας Κωνσταντῖνος» καὶ «Κ. ὁ μέγας». Πρβλ. καὶ *Εὐνάβιον* παρὰ Φωτ. Βιβλιοθ. σελ. 54 α στ. 8 καὶ *Εὐσέβιον*, Φωτ. Βιβλιοθ. σελ. 95, β, 19. Τὸ *Πασχάλιον Χρονικόν* δὲν ἀναφέρει τὸν τίτλον τοῦτον. Τὸ τοῦ *Εὐσέβιον* (εἰς Κωνστ. Τριακονταετηρικὸς κεφ. 10) «Νικητὰ Μέγιστε Κωνσταντῖνε» δὲν πιστεύω νὰ ἔχῃ ἀκόμη σχέσιν μὲ τὸ *Μέγας*. Ἐπανελημμένως παρ' ΕὐΣΕΒΙΟΥ (β. Κ. σ. 51, 109 κτλ. ἐκδόσ. Heikel) καλεῖται *Μέγιστος Σεβαστός*, τὸ ὅποιον ὅμως εἶναι μετάφρασις τοῦ Λατινικοῦ τίτλου Pontifex maximus, τίτλου τὸν ὅποιον—ὥς μὴ συνεπαγόμενον μόνον αὐστηρῶς θεολογικῇ ἀλλὰ περιέχοντα καὶ διοικητικῇ ἔννοιαν—ἔφερε πάντοτε. Φαίνεται ὅτι καὶ δι' αὐτὸν ὥς καὶ δι' ἄλλους μεγάλους κληθέντας ὑπὸ τῆς Ἱστορίας, ἐδόθη ἡ προσωδυμία αὕτη ἀβιάστως οὕτως εἰπεῖν ὑπὸ τῆς Ἱστορίας καὶ μόνης. Ἐν τῇ νεωτέρᾳ Εὐρωπαϊκῇ Ἱστορίᾳ ὑπάρχει παράδειγμα, ἐν ᾧ ἐξητήθη ἡ ἐπιβολὴ τοῦ τίτλου τούτου, ἀλλ' οἱ ἱστορικοὶ ἀπέκρουσαν τὸ πρᾶγμα καὶ δὲν κατίσχυσαν.

² *Ide* E. SCHWARTZ, Kaiser Konstantin und die christliche Kirche, ἐν *Λειψία*, 1913, σ. 74. Περὶ τῶν θρησκευτικῶν καθόλου δοξασιῶν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου πρβλ. σ. 83-90 τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ πρώτου τόμου τοῦ Εὐσέβιον ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Πρωσικῆς Ἀκαδημίας.

μόνον ἐκ προνοίας πρὸς φιλαρχίαν καὶ πρὸς νομιζομένην ἀσφάλειαν τοῦ θρόνου, καὶ καθ' ὕπουλον τρόπον. Ἀπηγόρευσε λοιπὸν περὶ τὸ 321-2 ὁ Δικίνιος καὶ εἰς τοὺς ἐπισκόπους, οὓς ἐθεώρει ἀρχηγοὺς τῶν Χριστιανῶν καὶ υποκινητὰς διαρκοῦς θορύβου (μέγα μέρος τοῦ κράτους τοῦ συνεταράσσετο ὑπὸ τῶν ἀρειανῶν ἐρίδων) «μηδαμῶς ἀλλήλοις ἐπικοινωνεῖν, μηδὲ γε συνόδους ἢ βουλὰς ἢ διασκέψεις περὶ τῶν λυσιτελῶν ποιεῖσθαι»¹. Ἐνομοθέτησε δι' ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς αἰτίαν «μὴ δεῖν ἄνδρας ἅμα γυναιξὶν ἐπὶ τὰς τοῦ Θεοῦ εὐχὰς παρῆναι (. . .) μηδ' ἐπισκόπους καθηγεῖσθαι γυναιξὶ θεοσεδῶν λόγων, γυναῖκας δ' αἰρεῖσθαι γυναικῶν διδασκάλους» (ΕΥΣΕΒΙΟΣ, β. Κ., Α', νγ'). Ἀντὶ ἐκκλησιαστικῶν οἰκημάτων προσέταξε «δεῖν πυλῶν ἐκτὸς ἐπὶ καθαρῷ πεδίῳ τὰς ἐξ ἔθους συγκροτήσεις τῶν λαῶν ποιεῖσθαι» (Ι, νγ') καὶ ἐπέταξεν, ἵνα οἱ κατὰ πόλιν στρατιῶται ἀποβάλλωνται τῶν ἡγεμονικῶν ταγμάτων «εἰ μὴ τοῖς δαίμοσιν αἰροῖντο θύειν» (Α', νδ'). Τὸ τελευταῖον τοῦτο οὐδὲν ἄλλο ἐσήμαινε ἢ τὴν ἔξωσιν τῶν Χριστιανῶν ἐκ τοῦ στρατοῦ, κατὰ τὸ Διοκλητιανεῖον ὑπόδειγμα². Ἡ σκληρότης τοῦ τυράννου κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ αὐτόπτου Εὐσεβίου ὑπερέβη πᾶν θεμιτὸν ὄριον ἀφοῦ διέταξε «τοὺς ἐν εἰρκταῖς ταλαιπωρουμένους μηδένα μεταδόσει τροφῆς φιλανθρωπεύεσθαι, μηδ' ἐλεεῖν τοὺς ἐν λιμῷ διαφθειρομένους» προσέκειτο δὲ τιμωρίᾳ «τοὺς ἐλεοῦντας τὰ ἴσα πάσχειν τοῖς ἐλεουμένοις» (Α', 54). Ὁ αὐτὸς Εὐσέβιος (Ἐκκλ. Ἱστορ. 10, 8, 15) παρατηρεῖ ὅτι τὰ «ἅμφι τὴν Ἀμάσειαν καὶ τὰς λοιπὰς τοῦ Πόντου πόλεις κατεργασθέντα πᾶσαν ὑπερβολὴν

¹ ΕΥΣΕΒΙΟΥ, βίος Κωνστ., Ι, κεφ. 51 πρβλ. καὶ Ἐκκλ. Ἱστορ., 10, 8, 9 ἐξ. Ἄς παρατηρηθῇ ἐνταῦθα ὅτι μία τῶν σπουδαιωτάτων πηγῶν περὶ τοῦ βίου τοῦ Μ. Κωνσταντίνου εἶναι τοῦ Εὐσεβίου τὸ σύγγραμμα ὁ βίος Κωνσταντίνου. Τὸν βίον τοῦτον συνέγραψε μὲν ὁ Εὐσέβιος ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (ἐπισυμβάντα τῇ 22ᾳ Μαΐου 337), ἀλλ' ἐδημοσίευσαν ἄλλοι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Εὐσεβίου (ιδεὲς G. PASQUALI ἐν *Hermes*, 45, 1910, σ. 386, πρβλ. καὶ 369 ἐξ. Ὁ Σωκράτης (ἐν κεφ. ι') καταφέρει διὰ συντόμου κρίσεως καίριον πλῆγμα κατὰ τοῦ συγγράμματος τούτου λέγει δηλ. ὅτι ἐν αὐτῷ ἐφρόντισεν ὁ Εὐσέβιος «τῆς πανηγυρικῆς ὑψηγορίας τοῦ λόγου μᾶλλον ἢ περὶ τοῦ ἀκριβῶς περιλαβεῖν τὰ γενόμενα». Τὴν κρίσιν ταύτην ἀποδέχονται καὶ πάντες οἱ νεώτεροι, ἀναγνωρίζοντες ὅτι ὁ Εὐσέβιος θυμιάζει τὸν Κωνσταντῖνον ὡς προστατεύσαντα τὴν Ἱεραρχίαν (ἣν ὁ Κ. μεγαλοφυῶς διέγνω ἀμέσως ὡς στήριγμα τοῦ θρόνου καὶ τῶν σχεδίων του) καὶ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἐπαινουμένου θέλει κυρίως νὰ ἐπαινέσῃ τὰ ἐπιτεύγματα τῆς πολιτικῆς του. Πρβλ. καὶ JACOB BURCKHARDT, *Die Zeit Constantins des Grossen*, ἐκδ. β' ἐν Λειψία, 1880, σ. 307 καὶ HARNACK-PREUSCHEN, *Geschichte der altchristl. Lit.*, 1, σ. 563 («eine gefärbte Darstellung des Lebens dieses sogen. ersten christlichen Kaisers»). Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ ὁ ΦΩΤΙΟΣ, Βιβλιοθ. σ. 95 β, ἀναφέρον τὴν «ἐγκωμιαστικὴν εἰς Κωνστ. τὸν μέγαν βασιλέα τετραβιβλίον» παρατηρεῖ περὶ τοῦ ὕφους αὐτῆς «ὅτι μικρόν τι πρὸς τὸ λαμπρότερον ἐκβεβιάσται αὐτῷ (τῷ Εὐσεβ.) ὁ λόγος, καὶ λέξεις εἰς τὸ ἀνθηρότερον ἐνιαχοῦ συνελήφθησαν».

² Πρβλ. BURCKHARDT, *Die Zeit Constantins* κτλ., σ. 296 καὶ πρβλ. E. SCHWARTZ, *Kaiser Konstantin* κτλ., σ. 89.

ὁμότητος ὑπερηκόντισαν, διότι κατέρριπτεν ἐκεῖ τὰς ἐκκλησίας «ἐξ ὕψους εἰς ἔδαφος» διότι ἐπίστευεν ὅτι αἱ ἐν αὐταῖς εὐχαὶ ἐγίνοντο οὐχὶ ὑπὲρ αὐτοῦ ἀλλ' «ὑπὲρ τοῦ θεοφιλοῦς βασιλέως». Ὑπὸ πάντων τῶν συγγραφέων, χριστιανῶν καὶ ἐθνικῶν, ἀνομολογεῖται ἡ φιλαργυρία καὶ ἡ ἀπληστία (β. Κωνστ. Α', 55) τοῦ Λικινίου, ὃν ἔνεκα ἐπενόει ἀναμετρήσεις γῆς καὶ ὑπαρχόντων δημεύσεις (ὑπερορίους τιμωρίας) καὶ ἀπαγωγὰς εὐπατριδῶν καὶ ἀξιολόγων ἀνδρῶν, ὃν τὰς συζύγους «παρεδίδου μιαραῖς οἰκέταις» (πρβλ. Ἑκκλ. Ἱστορ. 10 κεφ. 8 καὶ Βίον Κωνστ. Β', 1, 2 καὶ 11).

Αἱ ἀνωτέρω μαρτυρίαι τοῦ συγχρόνου μὲν πρὸς τὰ γεγονότα, ἀλλὰ Χριστιανοῦ συγγραφέως, τοῦ Ἐπισκόπου Καισαρείας Εὐσεβίου (265-340 μ. Χ.), πρὸς τὰς ὁποίας συμφωνοῦσι κατὰ τὰ οὐσιώδη καὶ ὁ Σωζομενὸς καὶ ὁ κριτικώτερος ἀμφοτέρων Σωκράτης, αἱ μαρτυρίαι λέγω αὐταὶ θὰ ἐθεωροῦντο ἴσως ὑπερβολικαί, μεροληπτικαὶ καὶ μετὰ τινος προσοχῆς ἀποδεκταί (ἰδ. ἀνωτ.) ἐὰν μὴ καὶ ἐθνικοὶ συγγραφεῖς ἀνέφερον τὰ κατὰ τὸν Λικίνιον εἴτε ξηρῶς καὶ ἄνευ τινὸς ἐπαίνου, μετὰ σιωπῆς λοιπὸν πολλὰ δηλοῦσης διὰ τὸν ὁμόδοξόν των, εἴτε καὶ μετὰ φανεροῦ φόγου καὶ μομφῆς. Ὡς τοιοῦτοι μνημονευτέοι ὁ Εὐτρόπιος (Breviarium X, 4-6), ὁ Aurelius Victor, ὃτε παλαιότερος, ὁ ὑπὸ τῆς σχολαστικῆς ἠθικῆς διαπνεόμενος (Caesares 41, 2. 3), καὶ ὁ νεώτερος καὶ ἀξιολογώτερος (Epitome de Caes. 41, 8). Καὶ αὐτὸς ὁ Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης (331-363 μ. Χ.) κρίνει δυσμενῶς τὸν Λικίνιον (ἐκδ. Spanhemius, σ. 315)¹, ἀλλ' οὐχὶ μόνον τοῦτον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀδελφὸν τοῦ πάππου του Μ. Κωνσταντίνου. Περὶ τούτου λέγει ὅτι κατέφυγεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας μόνον διὰ τὰ εὖρη συγχώρησιν τῶν κακουργημάτων καὶ ἀδικοπραγιῶν του².

Παραλείπω τοὺς μεταγενεστέρους χρονογράφους τοὺς μνημονεύοντας ἀπλῶς τὸ πρᾶγμα³. Ἐπειτα μὴ δὲν γνωρίζωμεν πόσον σκληρὸς ἐφάνη ὁ Λικίνιος κατὰ τῶν οἰκογενειῶν τῶν αὐτοκρατόρων Μαξιμίνου, Διοκλητιανοῦ καὶ Γαλερίου⁴; Εἰς ἔν πρᾶγμα ὅμως πάντες οἱ συγγραφεῖς συμφωνοῦσι. Ὁ Λικίνιος δηλαδὴ ὅσον ἄγριος ἐν τῇ ἀμαθείᾳ του καὶ σκληρὸς ἄνευ λόγου ἐφάνη κατὰ τῶν λογίων καὶ φιλοσόφων τῶν χρόνων του, τοὺς ὁποίους μετριοφρόνως ἐκάλει δηλητήριον καὶ δημόσιον ὄλε-

¹ Πρβλ. καὶ τὰ Excerpta Valesiana § 19. 20. 22. «iram Constantini merito excitavit» πρβλ. καὶ GÖRRES, ἐν *Philologus*, 20, 1877, σ. 242.

² Τὴν γνώμην ταύτην ἀποκρούων ὁ SCHWARTZ, σ. 70, παρατηρεῖ ὅτι «die souveräne Willkür mit der er die Kirche regiert hat, sieht nicht nach einem ängstlichen Sünder aus, dem sie helfen soll», τὴν κρίσιν ὅμως ταύτην τοῦ ἐπιφανοῦς φιλολόγου δὲν δύναται τις κατὰ πάντα νὰ συμμερισθῇ.

³ ΓΕΩΡΓΙΟΝ ΜΟΝΑΧΟΝ, Χρον. II, 501 de Boor, ΘΕΟΔΟΣΙΟΝ ΜΕΛΙΤΗΝΟΝ, σ. 61 Tafel, κτλ., ἐξ οὗ ὅμως θὰ ἠδύνατο τις νὰ ἐξαγάγῃ καὶ μεροληψίαν τινὰ ὑπὲρ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἐναντίον τοῦ Λικινίου.

⁴ Ἰδὲ καὶ BURCKHARDT, Const. der Gr., σ. 327.

θρον, virus ac pestem publicam¹, τόσον ἄφ' ἐτέρου παρέσχεν ἑαυτὸν χρήσιμον εἰς τοὺς γεωργοὺς² καὶ συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν αὕξησιν καὶ ἀκμὴν, καὶ τῶν πόλεων τοῦ Κράτους του³.

Ἡ ἀγριότης του εἶχε τὰ ψυχολογικά της αἷτια, τὰ τε φυσικὰ βεβαίως καὶ τὰ ἐπίκτητα, ὁ δὲ πολὺ νεώτερος αὐτοῦ ἀντίπαλος, πρὸς ὃν περὶ τῶν ὅλων ἐμάχετο, δὲν ἦτο εὐχείρωτος. Αἱ ἡτταὶ του ἠῤῥξανον μόνον τὸ μῖσός του ἐναντίον τοῦ Κωνσταντίνου. Οἱ Χριστιανοὶ τῶν χρόνων ἐκείνων θὰ ἐπλάσαν, αὐτοὶ πάντως, τὴν λησμονηθεῖσαν μὲν ἔκτοτε ἀλλὰ τότε ἐπὶ τῶν χρόνων ἀκρόμῃ τοῦ Εὐσταθίου, κατὰ τὸν ιβ' αἰῶνα, σφριζομένην ἔκφρασιν, δι' ἧς ἐπεζήτησαν νὰ στιγματίσωσιν αἰωνίως τὸ ὄνομα τοῦ διώκτου τῶν ἐκείνου, ὅστις περὶ τὸ 325, ὡς ἐλέχθη, εὔρε τὸν οἰκτρὸν δι' ἀγχόνης θάνατον⁴. Ὁ Κωνσταντῖνος πρὸς ὃν ἀντετίθετο, *invictus* ἦδη καὶ *Victor* καὶ *Νικητὴς* ἐπονομαζόμενος, εἶχε τότε ἐπιτύχει τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, διατρέξαντος ἀληθινὸν κίνδυνον⁵, καὶ συγχρόνως καὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν σχεδίων του: «κατεῖχε μόνος τὴν ὅλην τῆς βασιλείας ἐξουσίαν» (ΔΥΔΟΣ, περὶ ἀρχῶν κλ. Β' 25, ἐκδ. Wuensch), εἶχε γίνει λοιπὸν *μονοκράτωρ* καὶ *μόναρχος*.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΠΡΟΣΕΔΡΟΥ ΜΕΛΟΥΣ

ΔΑΣΟΛΟΓΙΑ.— *Beitrag zur Kenntnis der Waldverteilung in Thessalien und Epirus. Von H. P. Kontos*

Die Kenntnis der Waldverteilung in Thessalien und Epirus ist unentbehrlich für manche naturwissenschaftliche, wirtschaftliche und forstpolitische Untersuchung und Tätigkeit in diesen Provinzen.

Der Mangel aber sowohl an Lagerbüchern, wie jene die das Byzanti-

¹ Ἰδὲ GÖRRES, Untersuch. über die Licinian. Christenverfolgung, ἐν Ἰένῃ, 1875, σ. 98. καὶ E. STEIN, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 145.

² Πρβλ. VICTOR, Epitome, σ. 41, 9 λέγοντα περὶ τοῦ Λικινίου ὅτι ἦτο «agrariis plane ac rusticantibus quia ab eo genere ortus altusque erat, satis utilis».

³ ΛΙΒΑΝΙΟΣ, 33, (ὕπερ τῶν ἱερῶν) κεφ. 6' «κρατήσας δὲ (ὁ Κωνσταντῖνος) καὶ ἀνδρὸς (νοητέος ὁ Λικίνιος, ἰδὲ FOESTER ἐν ἐκδ. Λιβαν., 3, σ. 90 καὶ πρβλ. GÖRRES, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 98 σημ.) ἐπ' ἐκείνῃ ταῖς πόλεσιν ἀνθεῖν παρεσχηκότος».

⁴ Βλ. καὶ Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ, Διὰ τῆς Ἑλλ. ἱστορ. καὶ τοῦ Ἑλλ. βίου σ. 34 καὶ 35.

⁵ Τοῦτο καὶ ἐξ ἄλλων ἐξάγεται καὶ ἐκ τῶν Κανόνων 11, 12 καὶ 14 τῆς ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λικινίου συγκληθείσης ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Πολλοὶ τῶν γενομένων ἤδη Χριστιανῶν ἐπανήρχοντο εἰς τὴν εἰδωλολατρειάν «ἐπὶ τὸν οἰκεῖον ἕμμετον ἀναδραμόντες ὡς κύνας» ἐπιτυγχανομένου τούτου δι' «ἀργυρίων» καὶ «βενεφικίων» (12ος κανὼν).